

Будко Т.В.

СУДОВО-ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА: ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ФАКТОРИ ГАЛЬМУВАННЯ ЇЇ РОЗВИТКУ

Останні 10 років в СБ України склалася стійка практика звернення слідчих та оперативних підрозділів до судових експертів як Служби, так і судово-експертних установ Міністерства юстиції України, по допомогу у вирішенні питань щодо визначення у текстах публікацій, інтернет-повідомлень, листівок, різноманітних видань, публічних виступів та інших джерелах наявності пропаганди війни, релігійної винятковості, погроз фізичною розправою, ознак деструктивної маніпуляції, закликів до повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, до здійснення певних деструктивних дій, до масових заворушень, щодо посягань на територіальну цілісність і недоторканість держави і таке інше. Йдеться не про надання експертом кримінально-правової кваліфікації інформації, яка міститься в тексті повідомлення, а про визначення її об'єктивного змісту спеціальними судово-лінгвістичними методами, якими не володіють оперативні співробітники, слідчі, судді.

Чинні Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 26.12.2012 №1950/5, на жаль, не враховують зазначені усталені потреби практики кримінальних проваджень, що значно ускладнює або взагалі унеможлиблює процес досудового та судового розслідування. З одного боку, зважаючи на пряму заборону судовим експертам вирішувати правові питання, у непоодиноких випадках судді, посилаючись на вказані нормативно-правові акти, піддають сумніву результати висновків експертів, а з іншого, більшість судових експертів у галузі дослідження мовлення удаються до формального граматичного аналізу повідомлень, який не дозволяє вирішувати поставлені питання за змістом. Але насправді зазначені вище питання щодо наявності закликів до повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, наявності погроз, розпалювання національної ворожнечі тощо цілком можливо вирішувати суто лінгвістичними методами, спираючись на словникове тлумачення термінів у поставлених питаннях, на аналіз змістовного наповнення текстів, контекст спірних висловів, а також їх граматичне оформлення. Експерт при цьому, відповідаючи на питання, які включають юридичні терміни, не надає правової оцінки інформації, що міститься у тексті писемного чи усного повідомлення. Він розшифровує лінгвістичними методами об'єктивний зміст певних висловлювань у контексті виступу в цілому та у контексті змісту поставлених питань. Якщо не розмежувати у відповідних нормативно-правових актах поняття правової оцінки та поняття лінгвістичної оцінки об'єктивного змісту повідомлень, то така неоднозначність може спричинитися до суб'єктивізації також і оцінки матеріалів судом. На жаль, пропозиції з цього приводу, надіслані ще

минулого року до Міністерства юстиції України, так і не знайшли відгуку, занурившись у численні дискусії.

Інша проблема. На сьогоднішній день писемне мовлення досліджується в рамках судово-авторознавчої експертизи. Сама назва цієї експертизи значно звужує можливості експертного дослідження писемного мовлення. Слідча та судова практика давно вже потребує вирішення завдань, пов'язаних не тільки із встановленням невідомого автора тексту, а й зі змістом, стилістичним оформленням текстів відомих авторів. В Україні такі не авторознавчі експертизи проводяться більше 20-ти років, але, в силу певних факторів (невеликої кількості експертів цієї галузі, відсутності відповідного сучасним реаліям централізованого центру їх навчання, різного рівня компетентності експертів, що спричиняє опір тих, хто не володіє достатніми знаннями, відмову від складних досліджень, відсутність теоретичної та методичної єдності підходів до процесу експертного дослідження тощо), відповідні інструкції Міністерства юстиції України, різноманітні довідники, підручники криміналістики із року в рік повторюють застарілі дані щодо самої назви та можливостей судової експертизи писемного мовлення. В той же час вже самим судам, правоохоронним органам, адвокатам зрозуміло, що у своїй роботі вони стикаються із необхідністю проведення не авторознавчої, а судово-лінгвістичної експертизи, про що свідчать їх постанови, ухвали, запити.

Ще один аспект. В основу експертного дослідження мовлення покладені, перш за все, лінгвістичні знання, без їх наявності взагалі неможливо отримати з тексту значущу для слідства інформацію. Тобто базовою наукою для проведення експертних досліджень мовленнєвих повідомлень є лінгвістика зо всіма її відгалуженнями, а не криміналістика чи будь-яка інша наука. За аналогією з судово-психологічною, судово-біологічною, судово-медичною та іншими класами судових експертиз має бути судово-лінгвістична експертиза писемного та усного мовлення як самостійний клас судових експертиз, а не вид криміналістичної експертизи документів, як це зазначається сьогодні у більшості підручників та в інструкціях МЮ України. Здається, що це цілком очевидно, але всупереч реаліям судово-лінгвістичні дослідження мовлення залишають у межах криміналістичних видів експертиз. Чому? – Однією з причин є небажання правоохоронних органів дозволити її здійснювати за межами судово-експертних установ та служб, наприклад, у приватних експертних установах. Відомо, що криміналістичні види експертиз заборонено проводити приватно. Завдяки цьому суттєво обмежуються можливості захисту, особливо, якщо прийняти ухвалу суду або винести постанову про проведення комісійної судово-лінгвістичної експертизи із залученням відповідних фахівців із різних судово-експертних установ або призначити одночасно одну і ту саму експертизу в декілька установ (це можливо, оскільки об'єктом дослідження тут може бути копія тексту). З урахуванням незначної кількості судових експертів у цій галузі така «оперативна комбінація» різко знижує ефективність захисту, відсилаючи захисників до лінгвістів-науковців з вищих навчальних

закладів, профільних НДІ, висновки яких здебільшого програють у порівнянні з висновками спеціально навчених судових експертів.

Наступне питання. Судово-лінгвістична експертиза ґрунтується на комплексному використанні знань із лінгвістики та суміжних із нею наук, методологічну функцію у розвитку судово-лінгвістичної експертизи писемного мовлення виконують судова експертологія та криміналістика, зокрема її теорії ідентифікації, криміналістичної діагностики тощо. Здійснювати цей вид експертних досліджень має право лише особа з вищою філологічною або суміжною освітою, яка має спеціальну експертну підготовку. Якщо особа не має зазначеної спеціальної підготовки, вона може здійснювати лінгвістичну експертизу, врегульовану нормативно-правовими актами щодо проведення наукової, а не судової експертизи. Спеціальна експертна підготовка включає вивчення судової експертології, криміналістики, основ теорії кримінального, цивільного процесу, кримінального права та інших галузей юридичних знань. Така підготовка сприяє адекватному розумінню завдань судових, правоохоронних, правозахисних органів та суттєво підвищує ефективність використання висновків експертів у досудовому та судовому розслідуванні як доказів. На жаль, останні роки самі судові експерти нехтують такою підготовкою, керівники експертних підрозділів не розуміють важливості цієї підготовки для експертів, які прийшли у підрозділи після традиційних ВНЗ. Як наслідок, у сучасних програмах перепідготовки судових експертів у галузі дослідження мовлення ігноруються юридичні знання, необхідні для розуміння завдань судових, правоохоронних та правозахисних органів. За таких обставин незабаром зникне славетна українська школа автороззнавства, започаткована Г.Д. Марковою, Г.Л. Грабовським, С.М. Вулом, Н.І. Клименко, знівелюється різниця між судовими експертами-лінгвістами та звичайними лінгвістами.

У контексті висловленого вище постає ще одна проблема. Судово-лінгвістична експертиза писемного мовлення поділяється на автороззнавчу експертизу, якою вирішуються питання щодо автора (виконавця) тексту та семантико-стилістичну експертизу, якою вирішуються всі інші питання. Судово-лінгвістичною автороззнавчою експертизою писемного мовлення вирішуються ідентифікаційні завдання (щодо ототожнення особи автора (виконавця) тексту), а також неідентифікаційні завдання (діагностичні, класифікаційні, ситуаційні) – про психофізіологічний стан автора та інші умови складання тексту, про факт викривлення ознак писемного мовлення, про соціально-демографічний портрет невідомого автора тексту тощо. Зазначена експертиза завжди відноситься до складних або підвищеної складності експертних досліджень, які потребують глибоких професійних знань, ерудиції, аналітичного складу розуму та вміння бачити комунікативну ситуацію зсередини. Будь-якого філолога навчити цьому неможливо, в той же час при підборі кадрів керівники обирають суто формальний підхід, не звертаючи увагу на зазначені тонкощі. Не хочу нікого ображати, але як людина, яка займається автороззнавчою частиною судово-лінгвістичної експертизи майже тридцять років, маю сказати, що з описаних причин зараз в

Україні спостерігається низький рівень проведення авторознавчих експертних досліджень.

Наступне. Не зрозуміло, чому в експертних підрозділах МВС не здійснюються судово-лінгвістичні дослідження. Практика свідчить про те, що міліція нерідко стикається з письмовими погрозами, продиктованими розписками та явками з повинною (при чому людині в неадекватному психофізіологічному стані), передсмертними записками, анонімними листами тощо.

І останнє. Раніше судові експерти читали лекції у судах, прокурорам, адвокатам про можливості того чи іншого виду експертиз, про особливості підготовки матеріалів, призначення цих експертиз та оцінки отриманих результатів. Великий досвід участі у судових засіданнях дозволяє сказати, що на сьогоднішній день спостерігаються непоодинокі випадки незнання та нерозуміння взагалі сутності судово-лінгвістичної експертизи.

Це все можна було б зрозуміти, вважати природним, якщо б у недалекому минулому саме в Україні не були б закладені підвалини судово-лінгвістичної експертизи для всього пострадянського простору.

Бурак М.В.

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ НЕДОТОРКАНОСТІ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ

Статтею 17 Конституції України передбачено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом [1].

За останній рік в Україні збільшилась злочинність, пов'язана із порушенням державного кордону України.

Незаконне переправлення осіб через державний кордон України посягає на недоторканність державного кордону [2].

Незаконним визнається переправлення осіб через державний кордон України, якщо воно вчинюється без закордонного паспорта, без спеціальної візи чи іншого дозволу компетентних органів України. За ч. 1 ст. 332 КК кваліфікується: а) організація незаконного переправлення осіб через державний кордон України; б) керівництво незаконною переправою осіб через державний кордон України; в) сприяння незаконному переправленню через державний кордон України порадами, вказівками, наданням засобів (коштів, документів, транспорту тощо) або усуненням перешкод [3].

Розслідування кримінального правопорушення про незаконне переправлення осіб через державний кордон або використання завідомо підроблених документів при перетинанні державного кордону може бути почато тільки у випадках, коли є достатньо даних, що вказують на ознаки